

Krisens resa

– europeisk höst

• HANS MÄNSSON TEXT OCH FOTO

Europa för 40 år sedan: en världsdal som nätt och jämnt hämtat sig efter världskriget 27 år tidigare.

En tid då EU bara hade sex medlemmar, där passen kontrollerades vid snart sagt varje gränspassage, och där Grekland, Spanien och Portugal – liksom hela Östeuropa – fortfarande var diktaturer.

1972 tågluffade jag första gången av fem.

Hösten 2012 återvände jag till gamla välbekanta resvägar, för att möta människor i krisens Sydeuropa.

Klockan är snart tolv och kön är redan lång, där den ringlar sig på en innergård några kvarter ifrån Omoniatorget i Aten. Det är lätt att konstatera att här finns människor med väldigt olika bakgrund. Mödrar med barn, klädda som i östligare länder. Mörkhyade afrikaner. Men även personer som man lika gärna kunde vänta sig finna på vilket grekiskt kafé som helst.

Stämningen är tyst och dämpad. De enda som verkar obekymrade av situationen är de duvor som pickar runt i gruset efter gamla brödbitar eller annat ätbart.

Längst fram, vid målet för människornas köande, är aktiviteten intensiv. Ett par skåpbilar har just anlänt med dagens lunch. Nu

ska de varmhållna rätterna lastas ur, bröden skäras upp. En rad frivilliga sköter ruljansen med smidig rutin. Jag pratar en stund med Hussein Sawish, flykting från Sudan, som hade både jobb och bostad innan krisen slog ut byggsektorn. Nu lever han på gatan och kan inte längre skicka några pengar till familjen i hemlandet.

Så öppnas ingången till serveringsbordet och kön strömmar fram. Portionstallrik med pastarätt, brödbit, vatten....

En helt vanlig dag för "Gatukyrkan" i Aten. Ännu en lunch delas ut till flyktingar, hemlösa – och ett stigande antal "vanliga greker".

– Vi serverar tusen mål mat om dagen här och behovet bara växer, berättar Malcolm Bradshaw, präst i den anglikanska kyrkans Aten-församling, som driver detta soppkök i samarbete med den grekisk-ortodoxa kyrkan och några pingstförsamlingar med afrikanska medlemmar.

Och detta är ändå bara en droppe i havet bland alla soppkök runt om i landet. Enbart den grekisk-ortodoxa kyrkan serverar en kvarts miljon portioner per dag.

Chock för medelklassen

För i Grekland har en normalitet brutits. Soppkök är inte längre en angelägenhet bara för hemlösa och "traditionellt" fattiga.

Längst inne i hörnet på gården går jag in genom en anonym port, förbi de stora högar med leksaker, skolväskor och andra

Fearless = orädd, står det på Hussein Sawishs skjortbröst. En användbar egenskap i livet som hemlös.

barnprylar som fyller entrén och trapphuset. En trappa upp, bakom ett bastant skrivbord, sitter en bekymrad kvinna.

Dimitra Nousi är chef för en sektion inom stadens sociala verksamhet som bedriver utdelning av mat, kläder och andra konkreta ting till behövande. Den 35 personer starka personalen går på knäna av en ständigt växande arbetsbörda.

– Vårt center bildades för sju år sedan för att möta behoven hos utsatta grupper som hemlösa och flyktingar.

– Men sedan krisen kom har en helt ny grupp tillkommit – medelklassmänniskor som förlorat allt och rasat ner i fattigdom.

– Detta är en stor omställning för oss,

och än mer för de här individerna. Ända sedan andra världskriget har vi haft ständigt höjd levnadsstandard. Nu, plötsligt, kan en person förlora jobb, bostad, social position, trygghet – allt inom loppet av några månader. Det är chockartat och traumatiserande.

– Dessutom ska de nu stå på samma nivå som de ”traditionellt” fattiga, och ställa sig efter dem och flyktingarna i kön till soppköket.....en del vägrar faktiskt och försöker tränga sig före.

Dimitra Nousi tystnar efter sin långa redogörelse. Och det slår mig att det hon talat om på individnivå har en parallell i det som inträffar alldeles samtidigt på nationsnivå. En självklarhet brutits även där – den som sa att medlemskap i Eurofamiljen skulle utgöra ett slags försäkring mot kris och fattigdom.

• *Under fem veckor reser jag genom de fyra länder i Sydeuropa som är värst drabbade av krisen. Till Grekland har jag fuskrest med flyg, men sedan kommer jag att resa på riktigt, alltså med tåg. Precis som under det 70-tal då jag gjorde fem månadslånga tågfluffningar, från Portugal i väst till Grekland i öst, från Marocko i syd till Norge i nord. Min tanke är att jag genom möten med människor ska få en bild av vad som händer i krisens spår. Inte främst faktamässigt i form av siffror och förlopp, kanske snarare känslomässigt och intuitivt.*

När jag går till tunnelbanan från det privathem där jag bor under min vecka i Aten passerar jag ett 25-tal butikslokaler. En morgon räknar jag hur många som står tomma. Tolv stycken. ”ENOIKIAZETAI” står det med stora bokstäver på fönstren –

Natassa Tsironi är en av eldsjälarna bakom stadsodlingsprojektet i Atenförorten Elleniko.

Fader Malcolm Bradshaw, anglikansk präst, är drivande i ett soppkök som tre kyrkor sköter gemensamt.

”Uthyses”. Plus ett telefonnummer dit man undrar om någon någonsin ringer.

Ett synligt resultat av att en lånedopad ekonomi gått in i väggen.

Måste lita till egen förmåga

Alla man träffar har någon historia att berätta om hur det var när Grekland kom med i den gemensamma valutan och räntorna sjönk till löjligt låga nivåer.

Det lånades till konsumtion i övermått, och idag säger man: det var en galen tid, men det fanns så många drömmar som väntade på att uppfyllas. En man i chefsposition berättar för mig om en ung anställd som hade avlidit. Han lämnade efter sig skulder på nästan en halv miljon euro. Lånen hade gått till lyxvillan och fina bilar. Änkan hade gått till dödsfallet, alldeles förtvivlad. Hon visste inte vad hon skulle ta sig till.

– Men vad kan jag göra? Jag har ingen möjlighet att hjälpa henne, konstaterar min sagesman lakoniskt.

Vad ska människor göra om de inte vill

gå under tillsammans med en kraschad ekonomi?

I många fall återstår bara att lita till sin egen förmåga. Det kom ett hundratal arbetslösa tidningsmänniskor fram till; de bildade ett kooperativ, satsade 1000 euro och tre månaders gratisarbete vardera, och startade en ny dagstidning. Om den går bra kan de kanske så småningom ta ut en månadslön på 800 euro – fyrtio procent mindre än den lönenivå de legat på tidigare.

–Vi gör det här både för att överleva och för att vi vill skriva om saker som andra medier bevakar dåligt, säger Afrodite Politi, när hon visar mig runt i de fortfarande oinredda lokalerna på Kolokotron-gatan.

Ett annat initiativ finner jag vid den nedlagda flygplatsen i Elliniko, där Natassa Tsironi demonstrerar den trädgårdsodling som hon och andra entusiaster startat.

–Vi vill visa att marken har andra värden än som plats för stadens expansion. Och allt som vi producerar skänker vi till hemlösa och fattiga via olika organisationer.

Åter andra söker en lösning genom att flytta ut från staden. Många har kvar en anknytning till någon by på landet och försöker hitta en ny försörjning där.

Utlandet hägrar för de unga

Men för den unga generationen hägrar nog utlandet mest. Jag träffar Sveriges ambassadör i Aten, Håkan Malmqvist.

–Vi ser en kraftig ökning i förfrågningar om studier och arbete i Sverige, bekräftar han. Sverige har ett gott rykte här.

Men hur ska det gå för Grekland – och för EU, för euron?

– Med tanke på att Grekland bara står för två procent av EUs ekonomi så kan man säga att problemet är mera politiskt än ekonomiskt. Om inte EU kan hantera de två procent som utgörs av Greklands ekonomi, hur ska man då kunna sköta Europa?

Ambassadören låter frågan hänga i luften. Och slänger iväg en fundering mot de latinska krisländerna längre västerut.

– Frågan är hur länge man kan fortsätta hålla Grekland under armarna. Och hur uthålligheten är när det gäller att bistå Spanien och Portugal. Vore jag portugis så skulle jag vara orolig.

• *Kanske är de redan oroliga, tänker jag. Men vi får väl se. Först ska jag ta mig igenom Italien och Spanien.*

Den gamla tågfluffarleden går via färjan från Patras, tjugo mil västerut från Aten. Fast numera är det slingrande gamla smalspåret till hamnstaden nerlagt. Det blir till att åka landsvägsbuss från Kiatos, en tur på två timmar. Och färjan tar mig nu till Bari, inte som förr till Brindisi längst ner på den italienska stöveln.

Italien är också illa ute, numera av den ständigt närvarande trojkan¹ försett med en icke folkvald teknokratregering, vars uppgift är att räta upp ekonomin i den korrupta och skuldtyngda nationen.

Men att komma till Rom från Aten är ändå på något sätt som att återvända från ett samhälle där vad som helst kan hända, till ett slags europeisk normalitet, som åtminstone verkar trygg på ytan. Möjligen är känslan bedräglig, men den är ändå rätt övertygande när man susar fram i 290 km/h med snabbtåget från Rom till Venedig.

Under en fem dagar lång konferens om "nerväxt" i detta turisttyngda världsarv ska jag söka nya pusselbitar till förståelsen av den sydeuropeiska kriskartan².

"Spanien följer i Greklands spår"

Jag slår mig ner i den varma höstsolen tillsammans med Giorgos Kallis, professor i ekologisk ekonomi vid autonoma universitetet i Barcelona. Hur ser han på krisen, vid en jämförelse mellan Spanien, där han nu bor, och sitt hemland Grekland?

– Jag tror att Spanien följer i Greklands spår med ett par års fördröjning. Vi ser nu hur allting saktar ner i ekonomin, samhällsservicen börjar kollapsa, våldet öka och investeringarna minska. Det man kan hoppas på är att Spaniens starkare industriella traditioner gör att fallet inte blir lika djupt som i Grekland.

Vad betyder då denna kris för nerväxtdebatten – Greklands ekonomi krymper med 6-7 procent per år, så man har ju redan lämnat tillväxtsamhället? Bra eller dåligt?

– Varken eller, skulle jag säga. Det är en verklighet. Och vi var flera som sa att detta skulle komma förr eller senare, så vi var intellektuellt förberedda. Vad vi inte var beredda på var de sociala konsekvenserna. Det är väldigt starkt att nu uppleva detta.

– Men ingen lyssnade på oss som förutså krisen. Att ifrågasätta var att vara opatriotisk. Det rädde ett slags kollektivt rus, där ingen vågade gå emot strömmen. Nu ser vi samma sak hända i Turkiet, med en bubbla som inte är hållbar i längden.

En annan expert vid denna konferens är colombianen Arturo Escobar, professor i antropologi vid University of North Caro-

lina i USA. Han ser likheter mellan det som nu händer i Sydeuropa och det som skedde i Latinamerika från 70-talet och framåt.

– Globala institutioner passar på i kris-tider att driva igenom en nyliberal agenda, det som Naomi Klein beskriver i Chockdoktrinen. Mer marknad, mindre stat, sänkta löner. Spanien, Portugal och Grekland behandlas som tredje världen-länder, i ett försök att rulla tillbaka utvecklingen.

Denna process med åtstramningar, arbetslöshet och privatiseringar kommer att fortsätta, om inte de folkliga rörelserna kan sätta stopp, menar Arturo Escobar.

– Länder i nord utsätts nu på flera områden för samma krafter som tredje världens länder. Det gäller även till exempel mineraler och råvaror. Samma gruvföretag som så länge har lurat de fattiga länderna på deras tillgångar gör samma sak i Finland, Kanada, Sverige...

De rika länderna borde lära av vad som skett i syd, menar Arturo Escobar. För den här utvecklingen slår sönder samhällen, splittrar gemenskaper. Precis det som inte behövs när vi går in i en tid med stora utmaningar vad gäller klimat, miljö, energi och ekonomi.

En utmaning som diskuteras mycket här vid nerväxtkonferensen är förstås hur man organiserar en ekonomi som inte kollapsar utan den ständiga tillväxtens stödkorsett, vilket är vad som sker just nu. Giorgos Kallis efterlyser ett antal åtgärder:

– Mer regleringar, ändrad organisation inom banker och det finansiella systemet, införande av fler valutor – olika på olika nivåer – mer självorganisering inom produktionen, fler alternativa banker osv.

– Det är väldigt starkt att uppleva de sociala konsekvenserna av krisen, säger Giorgos Kallis,

– Vägen framåt går via fungerande gräsrotsinitiativ. Så kan man övertyga fler, och bygga upp ett politiskt tryck.

– Los Indignados i Spanien kunde vara en början, men vinner inte den styrka de behöver. I Grekland har vi sett att det lätt blir våldsamt och då svarar staten med repression. Inget kreativt kommer ut av det hela.

Hur ska omställningen se ut?

Jag reser vidare från Venedig med ett rejält bagage av funderingar kring krisen och alternativa vägar framåt, vad som kunde sättas in i stället för dessa ständigt nya paket av åtstramningar, privatiseringar och mera marknad – och så lån på lån på lån...

Hur kan en omställning se ut?

I Italien finns en växande omställningsrörelse. Nu har man en samling i Ferrara, som ligger en bit in i landet, men jag har faktiskt kommit hit vattenledes. Vi var ett gäng på tjugotalet personer – alla utom jag medlemmar i Transizione Italia – som i morse samlades på kajen vid Riva dei Sette Martin, långt österut på Venedig-ön. En tur-

"Spanien, Portugal och Grekland behandlas nu som tredje världen-länder"

– När vi startade i Totnes visste vi inte om konceptet skulle fungera, säger Rob Hopkins till omställningsrörelsen i Ferrara.

Cristiano Bottone driver på omställningsarbetet i den lilla kommunen Monteveglio strax utanför Bologna.

båt tog oss till Ferrara, längs kanaler och en stilla flytande Po-flod. Nu är vi i en lokal där stadens omställningsgrupp ordnat fest. Ett stort knytikalas med god gemenskap och massor av pajer, sallader, pastarätter och drycker. Och Rob Hopkins från brittiska Totnes ska hålla tal. Som grundare av omställningsrörelsen är han förstås speciell hedersgäst.

– Det ni gör här i Ferrara kanske verkar obetydligt, men ni har ingen aning om hur stort det här kan bli om det sprider sig! Vi har redan både Transition Teheran och Transition Mongolia. Och häromdagen kom ett mejl från nunnor i USA som ville bli Transition Nuns!

– Mycket har hänt på de sex år som gått sedan vi startade i min lilla hemstad. Då visste vi inte att vi skulle komma in i en så extraordinär situation som denna kris. Och vi visste inte om konceptet med lokalt omställningsarbete skulle fungera ens i Totnes. Nu ser vi att det går även här i Ferrara och på många andra ställen jorden runt!

– Transition är ett ständigt pågående experiment, som vi själva utarbetar allt eftersom. Våra olika berättelser blåser in möjligheter i de platser där vi verkar. Och vi kan lära mycket av varandra!

Monteveglio en förebild

Dagen därpå åker jag några mil söderut, till Monteveglio, som blivit förebild inom hela den globala Transition Movement för sitt framgångsrika arbete. Här möts jag av Cristiano Bottone, eldsjelen som fått med

sig en stor del av kommunen i en process där långsiktig hållbarhet utgör ledstjärna.

Över en pastatallrik på byns enda lunch-öppna restaurang berättar han om hur han själv insåg att något var ”fruktansvärt fel”, för omkring sju år sedan. Som reklamman märkte han hur marknaden plötsligt dog. Företag skar ner sina marknadsföringskonton. Samtidigt sparade folk allt mindre. Det var uppenbart att ekonomin började gå i stå.

– Jag försökte förstå, jag läste och läste, i månader. Upptäckte peak oil-diskussionen, fick kontakt med Rob i Transition Movement, och kände att jag måste göra något. Varför inte börja där jag bodde, här i Monteveglio?

För att göra en lång historia kort: via gediget gräsrotsarbete och tematiska föredragskvällar skapades både engagemang och en bred kunskapsbas. När det sedan blev dags för val i kommunen ställde några av de nyväckta entusiasterna – dock inte Cristiano Bottone själv – upp på en medborgarlista inom ramen för Partito Democratico. Utfallet blev över förväntan. De vann inte bara flera platser i stadsfullmäktige utan även borgmästarposten!

Skola med hållbar energi

Man hade gått till val på ett omställningsprogram och hade nu mandat att fatta beslut som de styrande inte varit i närheten av att reflektera över tidigare. Ett av de första gällde ett skolbygge, där planeringen redan var ganska långt framskriden.

– Det var en jättestor investering. Men ingen hade tänkt på att förse skolan med en hållbar energiförsörjning. Efter valet ändrades planerna och därför får Monteveglio nu en skola som blir helt självförsörjande, fristående från gasnätet, med solpaneler och

geotermisk uppvärmning, säger Cristiano Bottone.

Så fortsätter man nu på punkt efter punkt att styra in på en mer hållbar väg. Allt ifrån tvättbara blöjor på kommunens dagis till ett stort program för fortbildning av lärare i peak oil och energifrågor. Det senare faktiskt med stöd från ett EU-program.

Är det inte anmärkningsvärt att man kan få EU-stöd för ett projekt som handlar om att sprida kunskap om oljetoppen?

– Jag ställde mig också den frågan – men bara man har vetenskapliga bevis är det faktiskt inga problem alls, säger Cristiano Bottone.

Sin verksamhet i reklambranschen har han också växlat över till ett hållbarhetsspår. Han berättar entusiastiskt hur han numera hjälper företag att avsluta gamla ohållbara verksamheter och hitta modernare affärsmöjligheter.

Typ den madrassstillverkare som fann en marknad i att göra sängmadrasser av rena naturmaterial – bomull och lokalt framställd fårull.

Han ser också intresset för omställning växa bland kommuner och företag runt om i Italien.

– Vi får fler och fler förfrågningar, till exempel hur man ska anpassa sig till de klimatförändringar som blir allt mer uppenbara, med skyfall och torka på ett sätt som vi inta är vana vid.

Cristiano Bottones råd till den som vill få igång en process på sin ort är att få med sig ett antal nyckelpersoner, som i sin tur kan engagera en bredare allmänhet.

– Har man bra processledare så följer resten så mycket lättare. Men det är en mental omställning. Konkurrenstantandet måste bort, alla måste gå åt samma håll. Du måste radera det gamla konceptet som du har inom dig, lära dig ett nytt och bli hemmastadd med det. Det är inget du fixar på ett par weekend-kurser!

– Men får man bollen i rullning så kan mycket ske. Tänk dig när vi har alla 40 lärarna utbildade i det här konceptet, vilken utväxling det kommer att ge!

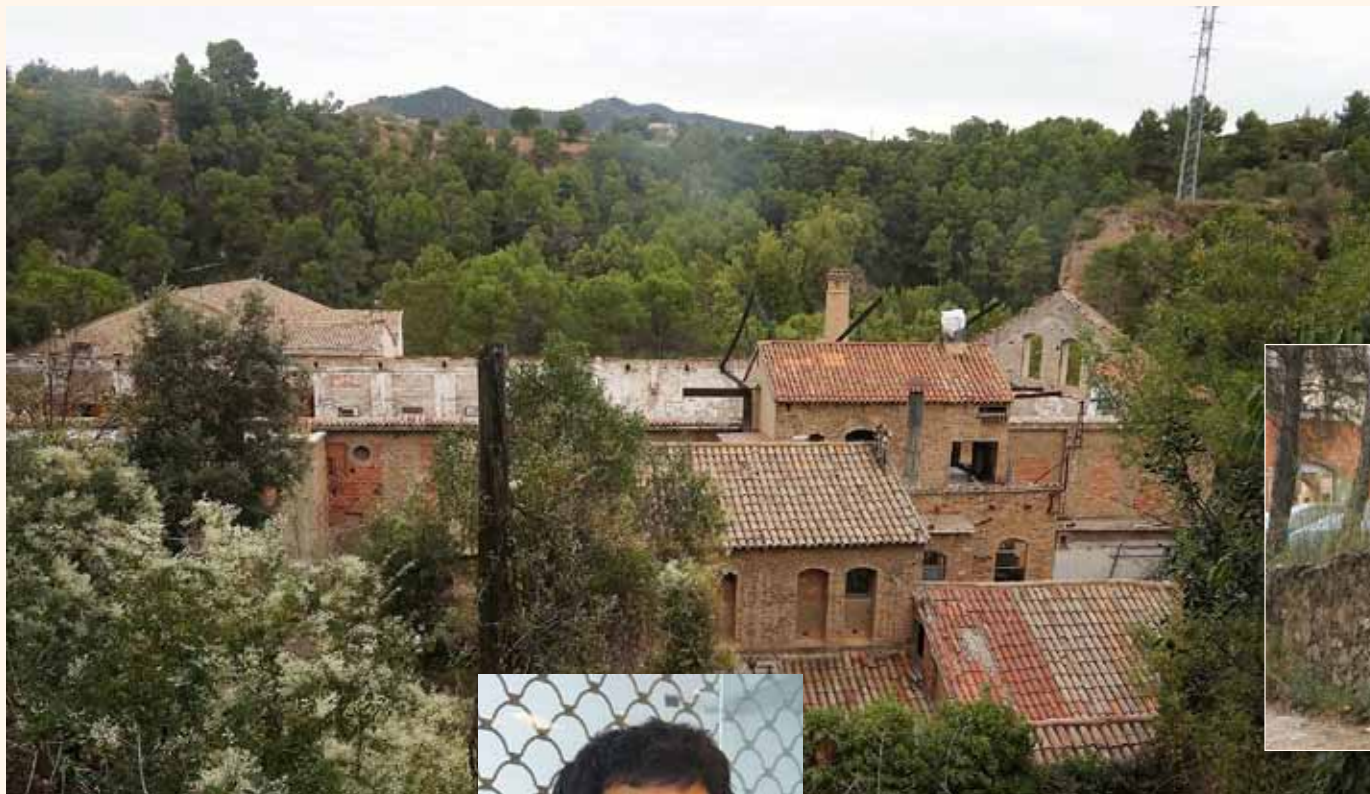
• I 1970-talets tåguffareuropa gällde det att vara beredd med passet vid i princip varje gränspassage. Men så är det inte nu, i den fria rörelsens Schengen-land.

Trodde jag. Innan jag rest med nattåget från Italien till Barcelona.

Först blev min mörkhyade stolsgranne hämtad av polis vid gränstationen Italien-Frankrike. Sedan, när vi stod i Perpignan, kom ett nytt gäng poliser in i vagnen och gjorde specialkoll på ett par andra passagerare med lite mörkare hudfärg än vi andra.

Då insåg jag att begreppet Fort Europa

**”Härom-
dagen
kom ett
mejl från
nunnor i
USA som
ville bli
Transition
Nuns...”**

I ett nedlagt industrikomplex väster om Barcelona genomför Cooperativa Integral sitt samhällsexperiment.

inte bara handlar om att bygga murar vid den yttre gränsen. För den som har "fel" utseende kan gränslösheten vara synnerligen begränsad.

Så kommer jag till Spanien, där raden av kristecken blir allt längre: bostadsbubbla, svindlande banker, konkurser, vräkningar, 25-procentig arbetslöshet – det dubbla bland ungdomar. Därtill en växande nationalism i flera regioner. Och en stark proteströrelse i "los indignados", oftare kallad 15M, efter den dag då rörelsen först manifesterades i stor skala, den 15 maj 2011.

Att det finns grogrund för alternativa experiment är begripligt.

68 lån i 39 banker

Han kallas vitsigt "Robin Banks", och jag träffar honom i det kontor där han har sin dagliga gärning, ett stenkast från Barcelonas största turistattraktion – det eviga kyrkbyggnadsprojektet Sagrada Família.

Enric Duran är en 36-årig katalansk aktivist som numera är drivande inom Cooperativa Integral Catalan, ett kooperativ med ambition att skapa ett alternativ till det existerande kapitalistiska samhället genom att starta och driva egna verksamheter – allt ifrån hälsovård till finansieringslösningar³.

Han är i vårt samtal en lågmäld person som bara säger det som behöver sägas, och inte svävar ut i luftigt blomspråk. Att han är handlingskraftig visade han med den aktion som han genomförde 2006-2008 och som gjort honom både ryktbar och omstridd.

Till att börja med gjorde han bara samma sak som miljoner spanjorer vid den tiden. Han gick till banken och lånade pengar.

Skillnaden var att Enric Duran lånade inte bara en, två eller ens fem gånger. 68 lån blev

Enric Duran har stora visioner – att skapa ett alternativt ekonomiskt system,

det till slut, i 39 olika banker. Utan att någon någonsin bad om säkerheter eller kollade om han redan hade andra lån.

Dessutom hade han aldrig för avsikt att betala tillbaka. I stället gav han pengarna – närmare en halv miljon euro – till sociala och politiska rörelser. Han kallade sitt handlande för "finansiell civil olydnad". Och

syftet, som han själv förklarade det efteråt, var att skapa debatt kring kapitalismen och det finansiella systemet.

– Jag har länge velat skapa ett alternativt system till kapitalismen. Med min aktion lyckades jag både skaffa resurser och skapa uppmärksamhet kring bankernas agerande.

Givetvis har det juridiska systemet sträckt ut sin långa arm, och nu riskerar Enric Duran ett åttaårigt fängelsestraff. Men det ingick så att säga i kalkylen och det är han i så fall beredd att ta. Fast själv tror han inte att hotet förverkligas.

– Makten är nog inte så intresserad av att fullfölja detta, med tanke på att folket vet hur mycket banker och bankdirektörer skott sig, säger han.

"Alla pratar om krisen"

Att människor samlas kring målsättningen att – mitt i en kapitalistisk omvärld – skapa ett alternativt system, kan tyckas naivt i överkant, men ska det ske någonstans är det kanske just här; i ett land där kapitalismen är rejält komprometterad, och i en region – Katalonien – där det sedan länge råder en anda av att tänka i andra banor än de som etablissemangen (i Madrid) står för.

Om man tänker på det viset blir

"Jag har länge velat skapa ett alternativt till kapitalismen"

man inte så överraskad när man kommer till Calafou, ett gammalt industrikomplex några mil väster om Barcelona, där det annars pågår ganska märkliga saker. Dessa sedan länge övergivna byggnader renoveras nu av Cooperativa Integral för bostäder och kooperativ företagsamhet, service och utbildning.

– Calafou är en del i vårt arbete för att skapa ett alternativ till kapitalismen. En infrastruktur som vi bygger underifrån, säger Enric Duran.

Man kan säga att Cooperativa Integral representerar kompromisslösheten när det gäller omställning. Men alla är inte beredda att gå så långt, säger Juan del Rio, ung medlem i den Totnes-anknutna omställningsrörelsen i Barcelona.

– Jag ser omställningen som en trappa, där Cooperativa Integral är översta steget. Min rörelse, Movimiento de Transición, är mycket ung, och vill visa i praktiken att man överallt kan bygga gemenskap – med lokal ekonomi, alternativ energi, lokal matproduktion, tillvaratagande av gamla hantverk och färdigheter...

– Det finns så mycket hopplöshet i Spanien nu. Och alla pratar om krisen, överallt, var man än möts. Många välutbildade unga är arbetslösa och måste

Hur mycket kan man tjäna som "levande staty" i Barcelona? Polske Pavel avstår från att svara, men en blick i hans myntburker nog orsak till ett leende. "Ja det har gått bra idag", säger han. "Och du är från Sverige? Min flickvän bor i Falköping!"

lämna landet för att hitta jobb.

Medan den ständigt uttryckningsberedda trojkan lappar och lagar ett krackelerande system, med sina virtuella sedelpressar och återkommande räddningspaket, vibrerar och kokar det på gräsrotsnivå. Aktioner organiseras när banker kräver vräkningar av låntagare som inte klarar bostadslånen, demonstranter målar plakat så att färgen skvätter, i protest mot nedskärningar som slår mot de svaga.

– Det är bankerna som dragit ner oss i denna kris. Låt dem och de rika betala. Inte vi som redan har det fattigt, säger pensionärerna Ramón Capín och Lázaro Sola, som står på Puerta del Sol i Madrid med handtextade slagord: "No debemos, no pagamos" (Vi är inte skyldiga, vi betalar inte").

Räntefritt vinner terräng

Mitt i krisen har också det några år gamla initiativet att skapa ett räntefritt JAK-system i Spanien fått ny och brännande aktualitet. Över en kopp kaffe på ett utecafé vid Plaza de Lavapiés i Madrid träffar jag Marcos Peñamil, som är en av eldsjälarna.

– En räntefri bank skulle verkligen kunna spela en roll i en kris som denna, och vi skulle vilja börja ge lån inom några år. Det är inte realistiskt nu, för det krävs mycket kapital att skapa en regelrätt bank. Men vi har goda kontakter med 15M-rörelsen, så idén om räntefrihet är planterad.

– Å ena sidan gör krisen det svårare med nya bankinitiativ eftersom det är svårare att samla kapital, å andra sidan är det nu desto

mera angeläget...

Men under tiden växer i alla fall de etablerade etiska bankerna, som Triodos och Banca Ética. Och olika nätverk som verkar för en mer solidarisk ekonomi formerar sig. Det finns en grogrund för förändring, menar Marcos Peñamil.

- När jag kom till Lissabon på min andra tågfluff, 1973, var det som att möta en utlöpare av tredje världen. Exotiskt, fattigt, stillastående i diktaturens tvångströja. När jag kom dit två år senare hade "nejlikornas revolution" just rensat bordet och banat väg för radikala reformer. Demonstrationståg drog genom staden under slagord som "Låt de rika betala krisen". 1978, när jag stannade två månader för att studera språket, var resursknappheten fortfarande påtaglig – men anden var fri och atmosfären klar.

Sedan kom EU-medlemskapet och de stora bidragens och investeringarnas tid. Det byggdes vägar och broar i övermått. Det hölls världsutställning 1998, fotbolls-EM 2004. Så följde gemensam eurovaluta, billiga lån, konsumtions-boom...

När jag nu stiger av tåget i Lissabon en oktobermorgon 2012 är festen över. Portugal är – precis som Grekland, Italien och Spanien – fast i trojkans grepp, efter att landets ekonomi gått i stå, med växande skuldbördor och tilltagande arbetslöshet. Nödlån villkoras även här med drastiska nedskärningar som drabbar de redan utsatta.

Hur tas sådant emot av detta folk, som jag under min tågfluffarepok upplevde som

ytterst vänligt och fridsamt?

Ja, fridsamheten berömmar man sig fortfarande av. Självbilden av att portugiser inte löser konflikter med våld är grundmurad alltsedan den fredliga revolutionen 1975. Och det finns en sanning i detta, menar Filipe Matos, en ung samhällsaktivist och forskare, som jag träffar vid universitetet i Lissabon.

– Visst har vi en romantiserad syn på militär och polis, men nog kan man säga att vi skiljer oss från Spanien och Grekland. Där ser vi hur polisen angriper demonstranterna med våld, medan polisfacket i Portugal själv gått med i demonstrationer mot nedskärningarna och i uttalanden deklarerat att de är med folket.

Sju av tio vill utomlands

Jag funderar på om det är bristande dramatik på gator och torg som gör att vi i Sverige hör så lite om hur krisen drabbar Portugal. Självt hade jag till exempel ingen aning om att portugiserna var två månader före Spaniens "los indignados" med sin egen folkligt organiserade proteströrelse: "Geração à rasca" – den otrygga generationen.

Därför är jag också extra nyfiken på hur man hanterar och bemöter krisen.

Ett svar på den frågan kan man utläsa ur en enkät bland Lissabons universitetsstudenter. Sjuttio procent svarade att de vill emigrera efter examen, eftersom utsikterna att få jobb hemma är så små.

– Och det ser jag även i min egen vänskrets, säger Filipe Matos. Vi var fyra personer som drev ett omställningsinitiativ i vår stadsdel. Men en flyttade till Schweiz och en annan till Moçambique, så vi fick lägga ner. Min flickvans vänner flyttar också – till Brasilien, Kap Verde, Thailand...

Portugal, den gamla kolonialmakten som ägde besittningar i tre världsdelar har hamnat i omvända världen. Nu utgör de gamla kolonierna livlinor i kristid, dit portugiser söker sig i jakten på utkomst. I första hand till Brasilien, men även Angola med sin oljeekonomi spelar en viktig roll.

"Låt bankerna och de rika betala. Inte vi som redan har det fattigt"

– Det är bara tack vare våra uppdrag där som vårt företag överlevt. Den portugisiska marknaden är i princip stendöd, säger en kvinna på ett företag i reklambranschen som jag liftar med mellan två byar ute på landet.

Drygt tjuugo mil från Lissabon, alldeles vid spanska gränsen, ligger den lilla staden Portalegre. Tidigare blomstrande, med industrier och omfattande handel. Nu ett exempel på stagnation i globaliserings och den ekonomiska krisens spår.

– Vi måste lita mer till oss själva och till den lokala ekonomin, säger Luis Bello Moraes, som är aktiv i den lokala omställningsgruppen – Portalegre em Transição.

Köpcentrum dödar stadscentrum

De storskaliga krafternas framfart har satt djupa spår i form av nedlagda industrier och tomma affärslokaler. Längs den mycket pittorska centrala gatan finns nästan inga vanliga butiker kvar.

– Så blir det när man bygger köpcentra utanför staden, och krisen dessutom minskar köpkraften, säger Luis Bello Moraes.

Tankarna går osökt till min hemstad Östersund, där externhandeln tillåts expandera steg för steg, precis som i så många svenska städer. Ännu lever centrumhandeln, men vad händer när människors köpkraft minskar och bensinpriserna stiger?

En av få livsmedelsbutiker som finns kvar i Portalegres centrum drivs av Cristina Alves. I ett "hål i väggen" tillhandahåller hon det mesta man kan behöva, inklusive färsk grönsaker från lokala odlare.

– Jag försöker köpa in lokalt, men det är svårt, för det saknas upparbetade kanaler och många bönder är inte skatteregistrerade.

– Mycket jordbruksmark är ju lagd i träda också, med bidrag från EU, påpekar Luis Bello Moraes.

Omställningsgruppen, bildad i januari 2011, arbetar nu för att skapa ett nödvändigt paradigmskifte i människors tänkande. Man ordnar debatter, filmvisningar och kurser, man driver ett stadsodlingsprojekt för att stimulera invånarna till egna initiativ.

Insatsen är liten i omfattning och helt ideell. Men den är precis vad som behövs, säger borgmästaren Adelaida Teixeira i sitt svala tjänsterum i rådhuset.

– Vi lever i ett samhälle där människor nästan blivit som främlingar för varandra. Transição återskapar mänskliga band.

Nu ska kommunen också bidra till den lokala odlingen, genom att avsätta 3-4 hektar till kolonilotter för intresserade invånare.

By vill vara föredöme

I Grekland talas det mycket om att arbetslösa stadsbor flyttar ut på landet för att bli

mer självförsörjande. Förekommer något motsvarande i Portugal?

– Inte i någon större omfattning, men det finns i alla fall ett ord för företeelsen: "neoruralista", säger André Vizinho, som själv är en sådan, utflyttad från Lissabon.

Jag träffar honom i en liten by i södra Portugal – Aldeia das Amoreiras – där ett landsbygdsutvecklingsprojekt har övergått i ett medvetet omställningsarbete, liknande brittiska Totnes. André Vizinho är en av dem som arbetar med detta, och jag möter honom tillsammans med Monica Barbosa, som flyttat till byn från Lissabon bara någon månad tidigare.

– Mina vänner har väldigt svårt att förstå att jag kunde göra så. De tror att man tar flera steg tillbaka, in i fattigdom, genom att flytta ut på landet, säger hon.

– Men vi menar att landsbygden som livsmiljö måste uppvärderas, säger André Vizinho. Det är viktigt för framtiden.

I Aldeia das Amoreiras finns det en kärntrupp med "omställore" och en större krets av bybor som på olika sätt bidrar i arbetet. Som fysiskt "nav" har man ett utvecklingscentrum – Centro de Convergência. Syftet är att utveckla en långsiktig hållbarhet för lokalsamhället. Stimulera lokal odling, ta till vara traditionell kunskap, uppvärdera den lokala kulturen.

Vi vandrar runt i byn och träffar bland andra Antonio Celerindo, stolt ägare till ett mycket välväxt majsfäl. Men vi konstaterar också, när vi får veta hur många timmar han lagt ner på odlingen, att timpenningen blir

mycket låg om han ska konkurrera prismässigt med hitfraktad majs.

– Det är ändå viktigt att vi utvecklar lokalsamhället, betonar André Vizinho. Aldeia das Amoreiras kan bli ett exempel som visar hur saker kan fungera på ett hållbart sätt, i en mer kaotisk framtid, med mindre olja och dyrare transporter.

- Jag lämnar denna by, resans sydligaste punkt, och färdas med bara några övernattningstopp de 430 mil som skiljer den från min hemstad. Men har jag därmed även lämnat krisen bakom mig? Medan hösten går och jag skriver av mig från resan duggar varslin i svenska företag allt tätare, och prognosmakarna blir allt dystrare. "Vändningen kanske inte kommer förrän 2014", säger de nu. Sedan – får man förmoda – menar de att vi återgår till tillväxtekoniskt business-as-usual. Jag korsar mina fingrar.

Cristina Alves har en av få kvarvarande matbutiker i centrala Portalegre. Luis Bello Moraes i den lokala omställningsgruppen verkar för att gynna lokal produktion och handel.

1. Trojkan = EU, ECB och IMF, dvs de internationella organ som ställer upp villkor för att krisländerna ska få ekonomiskt stöd.

2. Se artikel om nerväxtkonferensen, G&G 5/2012.

3. Se artikel om Angels Castro, G&G 5/2012

André Vizinho vill att Aldeia das Amoreiras ska bli en förebild när det gäller framtidstänkande. Närmast honom Monica Barbosa, nyinflyttad från Lissabon.